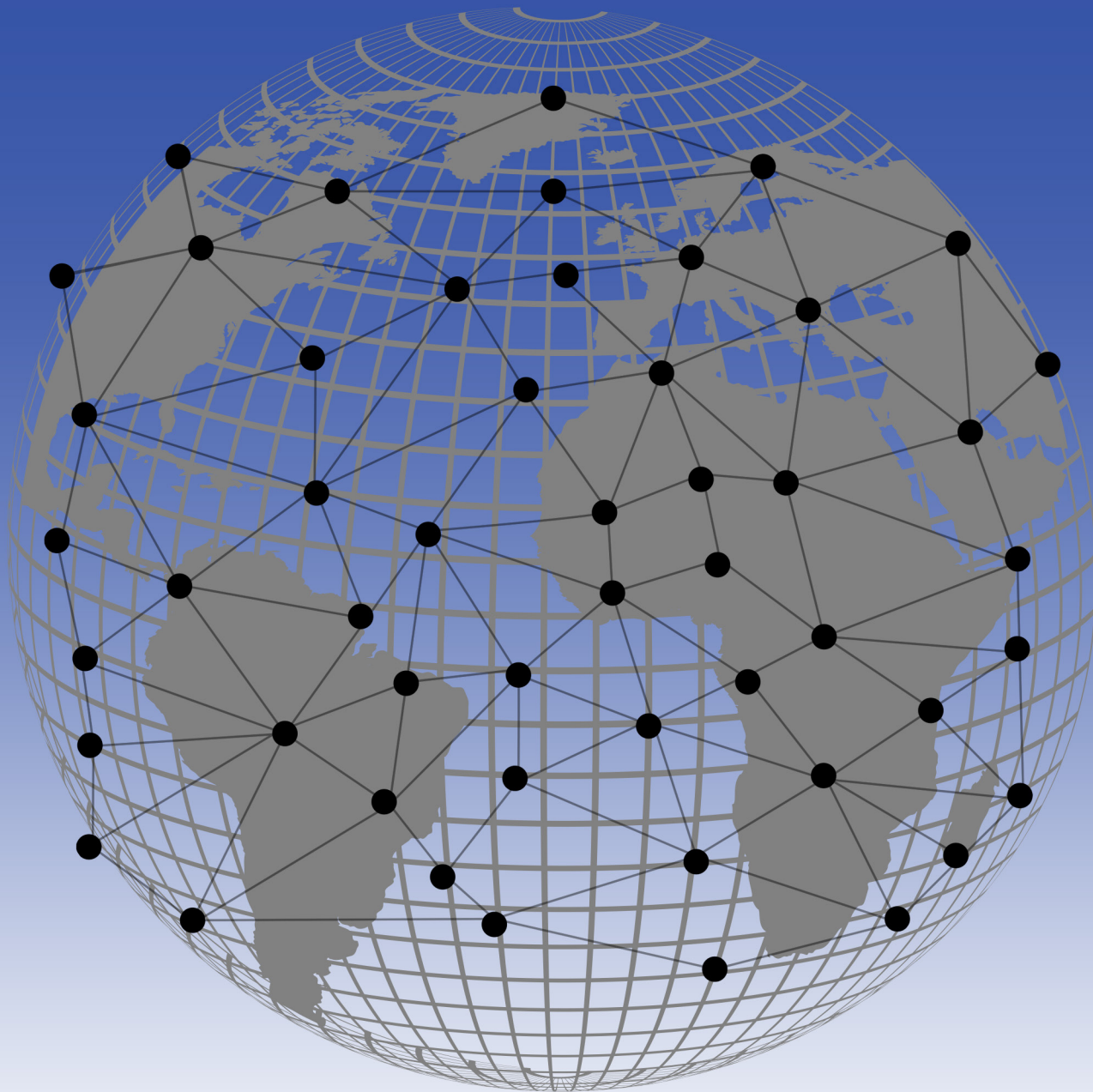

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

پایش تحولات تجارت جهانی (گزارش دوم)

مرداد ۱۴۰۰

شناسنامه گزارش

عنوان:

پایش تحولات تجارت جهانی
(گزارش دوم)

مدیریت پژوهش‌های اقتصادی

تهیه کننده: دکتر محسن شریعتی نیا

تاریخ انتشار: مرداد ۱۴۰۰

واژه‌های کلیدی: سازمان تجارت جهانی، کربن زدایی، موافقتنامه تجارت دیجیتال، نظام تحریمی جدید چین، هیدروژن مونی در شمال آفریقا، ترکیه، مصر، اسرائیل، امارات، آمریکا

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

سلسله گزارش‌های "پایش تحولات تجارت جهانی" رویدادهای کلیدی در محیط ژئواکونومیک ایران را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. در این قالب، رویدادهای کلیدی از منظر تاثیرگذاری بر دیپلماسی اقتصادی و موقعیت ژئواکونومیک ایران مورد توجه قرار می‌گیرند. هدف از تهیه این گزارش که به صورت ماهانه از سوی مرکز پژوهش‌های اتاق ایران منتشر خواهد شد ارائه تصویری روشن از محیط ژئواکونومیک ایران و فرصت‌ها و تهدیدهای ایران در این فضا است.

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۶	۱- پایش تحولات در لایه جهانی
۶	۱-۱- بازگشت سازمان تجارت جهانی به قاعده نویسی
۸	۲-۱- اتحادیه اروپا: تنیدن کربن زدایی در سیاست تجاری؟
۱۰	۳-۱- موافقتنامه تجارت دیجیتال امریکا و آسیای شرقی
۱۱	۴-۱- تغییرات جدید در سیاست تجاری بریتانیا
۱۱	۵-۱- اجرایی شدن قانون مقابله با تحریم‌های خارجی چین
۱۳	۲- رقابت ژئواکونومیک در درون شورای همکاری خلیج فارس
۱۳	۱-۲- کوشش‌های ترکیه برای بازسازی روابط اقتصادی با عربستان و مصر
۱۴	۲-۲- تحول در مناسبات اقتصادی اسرائیل و امارت
۱۵	۳-۲- تداوم تنش بر سر هیدروژمونی در شمال آفریقا
۱۵	۴-۲- داغ شدن دوباره موضوع خصوصی شدن صنعت برق عراق

مقدمه

ایران در اقتصاد سیاسی بین‌الملل موقعیتی دوگانه دارد. از یکسو ارتباطات بین‌المللی این کشور به کمترین میزان در دهه‌های اخیر رسیده است. از دیگر سو کشور به صورتی مضاعف از تحولات در محیط روانی و عملیاتی اقتصاد سیاسی بین‌الملل متاثر می‌شود. سلسله گزارش‌های "پایش تحولات تجارت جهانی" رویدادهای کلیدی در محیط ژئواکونومیک ایران را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. در این قالب رویدادهای کلیدی از منظر تاثیرگذاری بر دیپلماسی اقتصادی و موقعیت ژئواکونومیک ایران مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. در این گزارش گلچینی از تحولات اخیر در دو لایه جهانی و منطقه‌ای محیط ژئواکونومیک ایران مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

۱- پایش تحولات در لایه جهانی

۱-۱- بازگشت سازمان تجارت جهانی به قاعده نویسی

سازمان تجارت جهانی که در دوره ترامپ به شدت تحت فشار قرار داشت و در حاشیه تجارت جهانی قرار گرفته بود، بار روی کار آمدن دولت جدید آمریکا و احیای حکمرانی چندجانبه جانی تازه یافته و می‌کوشد موقعیت خود را به عنوان مهمترین نهاد قاعده نویس در تجارت جهانی احیا نماید. در همین راستا بر کوشش‌ها برای نیل به توافقی در زمینه قاعده مند کردن ارائه یارانه‌ها به صنعت ماهیگیری افزوده است. در نشست وزرای تجارت کشورهای عضو که ۱۵ جولای ۲۰۲۱ برگزار شد، کشورها بیش از هر زمانی به توافق نزدیک شده‌اند. سازمان تجارت جهانی از سال ۲۰۰۱ مذاکرات در این باره را به عنوان بخشی از "دور دوحه" آغاز کرده است تا با پایان دادن به یارانه‌های مضر در این حوزه یا قاعده‌مند کردن آنها زمینه را برای کاهش صید بی رویه ماهیان در پهنه جهانی ایجاد نماید. بر مبنای برآوردهای سازمان فائو ذخایر ماهیان در پهنه جهانی از ۹۰ درصد در سال ۱۹۹۰ به ۶۶ درصد در سال ۲۰۱۷ کاهش یافته است. توسعه صیادی مدرن در دهه‌های اخیر باعث شده تا سالانه حدود ۸۶ میلیون تن از ذخایر آبزیان برداشت صورت گیرد که رقم بسیار بالایی را نشان می‌دهد. در صورتی که این توافق نهایی شود و پرداخت یارانه‌ها به این صنعت کاهش یابد، بر مبنای برآوردها ذخایر ماهیان تا سال ۲۰۵۰ حدود دوازده و نیم درصد افزایش خواهد یافت که رقم بزرگی محسوب می‌شود. از همین رو برخی اقدام سازمان تجارت جهانی را بلندپروازانه و توافقی را ناممکن می‌دانند.

نکته مهم آنکه مهمترین ارائه دهندگان یارانه در این حوزه قدرت‌های تجاری جهان بویژه اتحادیه اروپا و چین‌اند. مخالفت این بازیگران می‌تواند نیل به چنین توافقی را دشوار نماید. همانگونه که نمودار ذیل نشان می‌دهد کشورهای توسعه یافته به همراه چین بیشترین یارانه‌های مضر را به صنعت ماهیگیری تجاری اختصاص می‌دهند. اتحادیه اروپا بزرگترین ناوگان ماهیگیری در اقیانوس هند را دارد و چین به عنوان یک رقیب سرسخت و به سرعت در حال رشد به صورت فزاینده ای ماهیگیری در آبهای آزاد را افزایش می‌دهد و ذخایر را تهدید می‌کند. مجموع یارانه ای که به این بخش پرداخت می‌شود حدود ۴.۳۵ میلیارد دلار است. چین، اتحادیه اروپا، ایالات متحده کره جنوبی و ژاپن بیشترین میزان یارانه را به این بخش پرداخت می‌کنند. کشتی‌های بزرگ صیادی قدرت‌های تجاری در رقابتی نابرابر صیادان کشورهای کوچک و در حال توسعه را تحت فشار قرار می‌دهند و یا صیادان سنتی در این کشورها را عملاً از چرخه رقابت بیرون می‌رانند. این امر به ویژه در آفریقا جریان دارد و بسیاری از کشورهای آفریقایی از اینکه یارانه‌های گسترده کشورهای توسعه یافته و امکانات پیشرفته آنها سهم کشورهای در حال توسعه از این ذخایر را کاهش داده نگرانند. از همین رو بسیاری از کشورهای در حال توسعه به ویژه هند این پیشنهاد را مطرح کردند که معافیت‌هایی برای کشورهای در حال

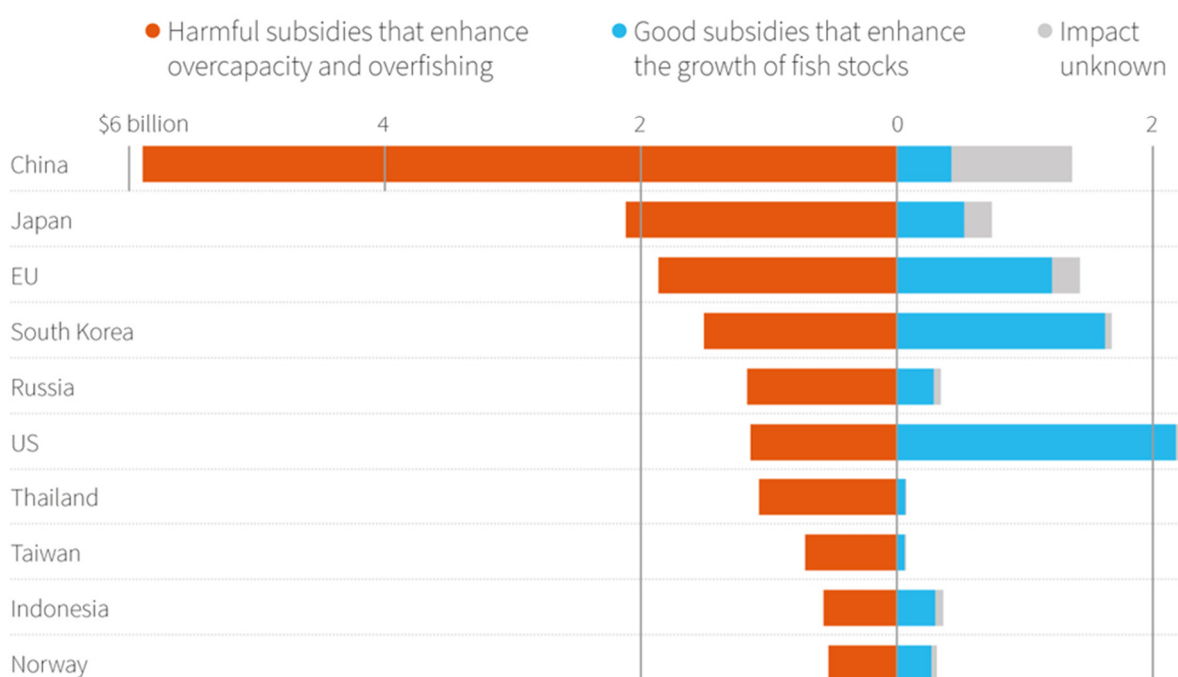
توسعه در این زمینه در نظر گرفته شود تا این کشورها بتوانند به پرداخت یارانه به این صنعت دامه دهند. در مقابل چین با هرگونه محدود کردن صید در آبهای آزاد مخالف است. ایالات متحده استدلال می‌کند که یارانه مضر این بخش نه یارانه دولت‌ها بلکه بهره‌گیری از نیروی کار اجباری در این بخش است که باید ابتدا به این موضوع رسیدگی شود.

روند تحول در مذاکرات این حوزه که اکنون در آستانه توافق قرار گرفته نمادی از موقعیت ایران در نظام تجارت جهانی است. ایران در بیش از دو دهه‌های که از عمر سازمان تجارت جهانی می‌گذرد هیچگاه به طور جدی در پی عضویت در آن نبوده است. اما قواعد این نهاد به طور فزاینده‌ای بر تجارت خارجی ایران و موقعیت این کشور در تجارت جهانی تاثیر گذاشته است. چین که بزرگترین ارائه دهنده یارانه‌های مضر به صنعت ماهیگیری است و به صورتی تهاجمی در اقیانوس هند فعال شده است، در سال‌های اخیر و در قالب توافقی مبهم موسوم به صید ترال وضعیت پیچیده‌ای برای بخش خصوصی و بویژه صیادان ایرانی ایجاد کرد. پرونده به رسانه‌های کشیده شد، نهادهای حاکمیتی وارد شدند و هنوز هم سرنوشت آن کاملاً روشن نشده است. نکته مهمی که به عنوان یک نمونه باید توجه داشت آنکه غیبت ایران در نهاد قاعده نویس در تجارت جهانی به معنای مصونیت از آثار اقدامات کشورها در این حوزه نیست. ایران بی آنکه عضو این سازمان باشد در آینده احتمالاً ناگزیر به اجرای این قواعد خواهد شد یا از پیامدهای آن متأثر خواهد شد.

نمودار شماره ۱-کشورها و نهادهایی که بیشترین یارانه مفید و مضر را به بخش ماهیگیری می‌پردازند

Fishing subsidies

Maritime countries providing the most harmful subsidies — boat construction and renovation, fisheries development projects, fishing access, fishing port development, fuel subsidies, market and storage infrastructure, and tax exemption — to the fisheries sector in 2018.

Source: Reuters analysis of data from Sumaila U, Skerritt D, Schuhbauer A, Ebrahim N, Li Y, Kim H, Mallory T, Lam V, Pauly D. A global dataset on subsidies to the fisheries sector. Data Brief. 2019

M. Ovaska, 06/07/2021

REUTERS

۱-۲- اتحادیه اروپا: تنیدن کربن زدایی در سیاست تجاری؟

ایالات متحده و اتحادیه اروپا در ماههای اخیر بر کوشش برای تنیدن سیاست تجاری و مقابله با تغییرات آب و هوایی در یکدیگر افزوده‌اند. در این قالب به صورت همزمان دو طرح در اتحادیه اروپا و کنگره آمریکا ارائه شده است. چکیده هر دو طرح استفاده از ابزارهای سیاست تجاری برای تسهیل و تسریع کربن زدایی در این اقتصادها از یکسو و فشار بر کشورهای آلاینده از دیگرسوست. البته برخی استدلال می‌کنند جوهره هر دو طرح پیشبرد رقابت تجاری با چین با دستاویز قرار دادن تغییرات آب و هوایی است.

در قالب این طرح، اتحادیه اروپا از ۲۷ کشور عضو می‌خواهد که میزان انتشار دی اکسید کربن را تا سال ۲۰۳۰ ۵۵ درصد در قیاس با سال ۱۹۹۰ کاهش دهند. این رقم در قیاس با ایالات متحده که ۴۵ درصد را تعیین کرده بلندپروازانه تر است. یکی از اولویتهای کلیدی این طرح ارائه مشوق‌هایی برای افزایش نقش انرژی‌های

پاک در سبد انرژی اتحادیه است. انرژی‌های تجدیدپذیر حدود ۲۰ درصد از برق مورد نیاز اتحادیه اروپا را در شرایط کنونی تامین می‌کنند. بر مبنای این طرح قرار است انرژی‌های تجدیدپذیر تا سال ۲۰۳۰ حدود ۴۰ درصد از نیاز برق اروپا را تامین نمایند. مقامات اتحادیه اروپا استدلال می‌کنند که اجرایی شدن این طرح برای کاهش آثار مخرب تغییرات آب و هوایی ضرورت دارد. بعلاوه با اجرایی شدن این طرح اتحادیه در خط مقدم فناوری‌های جدید و سازگار با محیط زیست همچون باتری خودروهای الکتریکی، فناوری توربین‌های بادی پیشرفته و موتورهای هیدروژنی هواپیما قرار می‌گیرد. از منظر آثار بین‌المللی این طرح، تعرفه بر واردات فولاد، سیمان، آهن آلات و کودهای شیمیایی از کشورهای آلاینده محیط زیست اعمال خواهد شد. در ارزیابی‌های اولیه، برخی از کارشناسان اجرایی شدن این طرح را با چالش‌های جدی مواجه می‌دانند. این چالش‌ها را به چند دسته می‌توان تقسیم کرد:

- در سطح کلان، ایجاد اجماع در درون کشورهای اتحادیه اروپا برای تبدیل این طرح به قانون با موانعی مواجه است. کشورهای شرق اروپا که برای رعایت ملاحظات زیست محیطی و کربن زدایی با مشکلات بیشتری مواجه‌اند احتمالاً با این طرح موافقت چندانی نخواهند داشت. کشورهایی مانند مجارستان و لهستان که از زغال سنگ استفاده می‌کنند نیز با این طرح موافقتی ندارند زیرا در قالب این طرح در درون اتحادیه اروپا استفاده از زغال سنگ باید ممنوع شود و حتی این بحث مطرح شده است که تا سال ۲۰۳۰ استفاده از خودروهای بنزینی نیز متوقف گردد. حدود ۳۵۰ هزار نفر از نیروی کار اتحادیه اروپا در بخش فولاد مشغول به کارند. اجرایی شدن این طرح می‌تواند برای این نیروی کار قابل توجه مشکلات جدی ایجاد نماید. افزون بر این در صورت اجرای این طرح امکان بروز تنش در روابط تجاری اتحادیه با طیفی از کشورها بویژه چین و هند وجود دارد. چین و هند به عنوان دو قدرت کلیدی نوظهور که به طور وسیع از زغال سنگ و سوخت‌های فسیلی در تولیدات صنعتی خود بهره می‌گیرند از این طرح انتقاد کردند، ژاپن همراهی چندانی نشان نداده و ایالات متحده اعلام کرده در حال ارزیابی این طرح است

- اجرایی شدن این طرح می‌تواند برای بخشی از صنایع اتحادیه اروپا هزینه زا باشد، استفاده از سوخت‌های جدید به ویژه هیدروژن بسیار گران‌تر از سوخت‌های فسیلی است. صنایع آلاینده اتحادیه همچون فولاد و آهن باید خطوط تولید خود را به خارج از اتحادیه اروپا منتقل نمایند. در صنعت خودرو، آلاینده‌گی تمامی خودروهای تولیدی از ۲۰۳۵ به بعد باید صفر باشد. منتقدان استدلال می‌کنند که اجرایی شدن این بند قدرت مانور صنایع خودروسازی این اتحادیه را به شدت کاهش خواهد داد. البته اتحادیه برای رونق بازار خودروهای الکتریکی مشوق‌هایی را نیز در نظر گرفته است و استفاده از بودجه عمومی برای احداث ایستگاه‌های شارژ خودروهای الکتریکی در هر ۶۰ کیلومتر در بزرگراه‌ها را مجاز دانسته است. افزون بر این کمیسیون اروپا تامین

مالی شبکه‌ای از جایگاه‌های سوخت‌رسانی مبتنی بر هیدروژن را نیز در دستور کار قرار می‌دهد. این اقدام می‌تواند به شرکت‌های مانند ولوو و دایملر که طرح‌هایی برای تولید خودروهای هیدروژنی دارند کمک نماید. البته اغلب شرکت‌های خودروسازی اروپایی اعلام کرده‌اند به تدریج استراتژی خود را بر محور تولید خودروهای برقی قرار خواهند داد اما آنان در برابر اعلام تاریخی که خودروهای بنزینی را از خط تولید خارج خواهند کرد همچنان مقاومت می‌کنند، زیرا هنوز هم تولید خودروهای بنزینی بیشترین سود را برای این شرکتها دارد. صنعت هواپیمایی اتحادیه نیز به طور بالقوه می‌تواند از اجرایی شدن این طرح به شدت دچار آسیب شود. به همین دلیل لابی این صنعت بر کوشش‌ها برای دریافت یارانه‌هایی در صورت اجرایی شدن این طرح افزوده است. ایرباس غول صنعت هوایی اتحادیه که مهمترین سهامداران آن دولتهای فرانسه آلمان و اسپانیا هستند اخیراً اعلام کرد طراحی هواپیماهای با کربن خنثی را در طول ۵ سال آینده به پایان خواهد برد. افزون بر این ایرباس مدل مفهومی هواپیمایی که از سوخت هیدروژن استفاده می‌کند را رونمایی کرده است. مخالفین این طرح معتقدند که اجرایی شدن آن باعث می‌شود تا اتحادیه اروپا مزیت‌های نسبی خود را در بخش‌های مهمی از دست بدهد و بخش قابل توجهی از صنایع آلاینده منطقه خطوط تولید خود را به خارج منتقل کنند یا رقابت را به چینی‌ها واگذار نمایند. از دیگر سو تاثیرات مخرب و فزاینده تغییرات آب و هوایی در این قاره و در پهنه جهانی، دگرگونی در مدل‌های سنتی توسعه صنعتی را به یک الزام برای بسیار از کشورها بویژه کشورهای اتحادیه بدل کرده است. باید منتظر ماند و دید که این طرح ۳۰۰ صفحه‌ای که می‌تواند بر تحول صنعتی و سیاست تجاری اتحادیه تاثیرات مهمی بر جای بگذارد چه فرجامی خواهد یافت.

۳-۱- موافقتنامه تجارت دیجیتال امریکا و آسیای شرقی

با روی کار آمدن دولت بایدن، رقابت با چین همچنان تداوم یافته است. این دولت در راهبرد رقابت با چین با ترامپ اشتراک دارد، اما در ابزارها و شیوه‌ها تفاوت‌های مهمی میان دو دولت وجود دارد. دولت بایدن می‌کوشد با تقویت نظام تجاری چندجانبه و پیشبرد نوعی جهانی شدن گزینشی که چین در آن راه ندارد با این کشور و نفوذ فزاینده آن در اقتصاد جهانی مقابله نماید. از همین رو این دولت در پی احیای موافقتنامه تجارت فراپاسیفیکی در قالب‌های نوین است، موافقتنامه ای نسل سومی بالغ بر ۸ هزار صفحه که در دوره اوباما امضا شد اما ترامپ در نخستین روزهای به دست گرفتن قدرت از آن خارج شد. دولت بایدن می‌کوشد یک موافقتنامه تجارت دیجیتال را جایگزین موافقتنامه مشارکت فراپاسیفیکی نماید، موافقتنامه ای که مبتنی بر مقتضیات تجارت در دهه دوم قرن ۲۱ باشد. کشورهای کوچکی همچون سنگاپور و برخی دیگر از کشورهای آسیای شرقی این موافقتنامه را امضا کرده‌اند. دولت بایدن اخیراً از الحاق به این موافقتنامه استقبال کرده است. با

توجه به نقش و اهمیت تجارت دیجیتالی در تجارت جهانی کشورهای این منطقه می‌کوشند این موافقتنامه قرن بیست و یکمی را به عنوان بخشی از راهکار موازنه سازی در برابر مگا پروژه کمر بند راه چین گسترش دهند.

۴-۱- تغییرات جدید در سیاست تجاری بریتانیا

برگزیت را می‌توان یکی از مهمترین تحولات تجارت جهانی در سال‌های اخیر برشمرد. اتحادیه اروپا برای نخستین بار پس از جنگ سرد کوچک شد و یکی از ستون‌های این اتحادیه از آن جدا گشت. از دیگر سو جدایی از اتحادیه اروپا به عنوان بزرگترین شریک تجاری و از دست دادن نفوذ در هنگ کنگ بواسطه تغییر در سیاست‌های دولت چین برای بریتانیا تبعات سنگینی داشته است. در ماه‌های اخیر بازتعریف سیاست تجاری با توجه به شرایط جدید همواره در دستور کار راهبردی این کشور بوده است. بریتانیا پس از خروج از اتحادیه اروپا در پی امضای موافقتنامه تجارت آزاد جدیدی با ایالات متحده بود ه است. مذاکرات در این باره در دولت ترامپ به سرانجامی نرسید. در دوره بایدن ایالات متحده تمامی مذاکرات در مورد موافقت نامه‌های تجاری را را موقتاً متوقف کرده تا سیاست تجاری این کشور را مورد بازبینی قرار دهد. بریتانیا و ایالات متحده و در سطح کلان تر اتحادیه اروپا اخیراً به توافق بسیار مهمی بر سر حل اختلاف ۱۷ ساله در مورد یارانه‌های ارائه شده به دو شرکت بزرگ ایرباس و بوئینگ دست یافتند. توافقی که می‌تواند زمینه ساز توافقات گسترده تر باشد. تجارت بریتانیا و ایالات متحده حدود ۲۷۰ میلیارد دلار است.

افزون بر این بریتانیا اخیراً اعلام کرده است که قواعد تجارت خارجی خود را در قبال ۷۰ کشور در حال توسعه و توسعه نیافته اصلاح می‌کند، به گونه‌ای که دسترسی این کشورها به بازار بریتانیا تسهیل شود و از طرف دیگر مصرف کنندگان بریتانیایی به کالاها و خدمات مورد نیاز خود دسترسی ارزاتری داشته باشند. بریتانیا اعلام کرده است که در طراحی این تغییرات از طرح‌های مشابهی که اتحادیه اروپا، آمریکا، ژاپن و کانادا اجرا کرده‌اند الهام گرفته است. در قالب این طرح، بریتانیا تعرفه‌های اعمالی بر واردات از کشورهای مورد نظر را کاهش می‌دهد و قواعد مبدا را تسهیل می‌کند تا تجارت با این کشورها رونق بیشتری بگیرد. بنگلادش، پاکستان و ویتنام از جمله کشوری‌اند که از اجرایی شدن این طرح منفعت قابل توجهی کسب خواهند کرد.

۵-۱- اجرایی شدن قانون مقابله با تحریم‌های خارجی چین

ایالات متحده در سال‌های اخیر به صورتی فزاینده از ابزار تحریم علیه چین بهره برده است. در این راستا طیفی از شرکت‌ها، نهادها و افراد نزدیک به حزب کمونیست تحریم شده‌اند. چین در پاسخ به تدریج نظام

تحریمی جدیدی را طراحی نمود و در اوایل سال ۲۰۲۱ آن را در قالب "قانون مقابله با تحریم‌های خارجی" در کنگره ملی خلق مصوب نمود. در قالب این قانون تاکنون طیفی از افراد، نهادها و شرکت‌های آمریکایی تحریم شده‌اند. در نخستین اقدام، چین مایک پمپئو وزیر خارجه سابق ایالات متحده را تحریم کرد. در جولای ۲۰۲۱ این کشور راس وزیر سابق تجارت ایالات متحده و طیفی از نهادها و شرکت‌های آمریکایی را تحریم کرد. راس نقش مهمی در ایجاد جنگ تجاری میان چین و آمریکا، تحریم شرکت‌های چینی و امنیتی کردن آنها ایفا کرد. ابزار تحریم در قالب‌های گوناگون به صورتی فزاینده از سوی ایالات متحده علیه چین مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روند احتمالاً تشدید خواهد شد. در مقابل، نظام تحریمی چین احتمالاً واکنش‌های بیشتری نشان خواهد داد و طیف گسترده تری از افراد، نهادها و شرکت‌های عمده آمریکایی را در بر خواهد گرفت.

۲- پایش تحولات در لایه منطقه‌ای

۲-۱- کوشش‌های ترکیه برای بازسازی روابط اقتصادی با عربستان و مصر

روابط ترکیه با عربستان و مصر به عنوان دو کشور کلیدی جهان عرب در سال‌های اخیر به شدت دچار چالش شده است. اخیراً ترکیه کوشش‌هایی برای بازسازی روابط اقتصادی با این دو کشور صورت داده است. در حاشیه کنفرانسی که اخیراً در ازبکستان برگزار شد وزیر خارجه ترکیه دیدار کوتاهی با وزیر خارجه عربستان داشت. نکته جالب در این میان آنکه طیفی از کابران شبکه‌های اجتماعی در عربستان سعودی بعد از این دیدار به شدت علیه ترکیه فعال شدند و هشتگ معروف تحریم کالاهای ترکیه یک بار دیگر در شبکه‌های اجتماعی عربستان سعودی ترند شد. بر مبنای آمارهایی که اتحادیه صادرکنندگان ترکیه ارائه داده است صادرات این کشور به عربستان سعودی در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹ حدود ۹۵ درصد افت کرده است و به ۱۳۹ میلیون دلار کاهش یافته است. جریان اصلی کارشناسان بهبود سریع روابط ترکیه و عربستان و بازگشت شرکت‌های ترک به بازار بزرگ این کشور در آینده ای کوتاه مدت را نامحتمل می‌دانند.

افزون بر این ترکیه کوشش‌های جدیدی برای احیای روابط با مصر و بازگشت به بازار این کشور آغاز کرده است. مصر از مهمترین شرکای تجاری ترکیه در جهان عرب و مهمترین شریک تجاری این کشور در آفریقا بود. حجم تجارت دو کشور در سال ۲۰۲۰ حدود ۶.۴ میلیارد دلار بود. ترکیه در نظر دارد حجم تجارت دو کشور را به حدود ۲۰ میلیارد دلار برساند.

برخی کارشناسان معتقدند تا زمانی که اردوغان در قدرت است و به حمایت از گروه‌های ضد دولت مصر به ویژه اخوان المسلمین ادامه می‌دهد امکان بازسازی روابط مصر و ترکیه وجود ندارد. دولت مصر ممنوعیت فعالیت نیروهای اخوانی در ترکیه را به عنوان پیش شرط احیای روابط مطرح کرده است، پیش شرطی که به آسانی ترکیه نمی‌تواند آن را بپذیرد. مهم تر آنکه مصر در بازسازی روابط با ترکیه به چراغ سبز عربستان نیز نیازمند است. عربستان هنوز با چنین تحولی موافق نیست.

افزون بر این، به عنوان بعدی دیگر از کنش‌های ژئواکونومیک، ترکیه به پروژه‌های اکتشاف گاز در مدیترانه شرقی علیرغم اختلاف با یونان و قبرس و نیز مخالفت اتحادیه اروپا ادامه می‌دهد. ذخایر گاز ترکیه با اکتشافات جدید به ۵۴۹ میلیارد متر مکعب می‌رسد. این کشور می‌کوشد با سرعت بخشیدن به این پروژه‌ها به تدریج وابستگی گازی خود به روسیه، آذربایجان و ایران را کاهش دهد. در همین راستا ترکیه اخیراً ایده ایجاد دو دولت در قبرس را مطرح کرده است، ایده ای که اتحادیه اروپا به شدت با آن مخالف است، اما می‌تواند به شکل گیری دولتی تحت الحمایه ترکیه در این منطقه منجر شود و راه را برای کنش‌های ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک اردوغان بیش از پیش بگشاید.

۲-۲- تحول در مناسبات اقتصادی اسرائیل و امارت

عادی سازی مناسبات اسرائیل و چند کشور عربی، بویژه امارت عربی متحده از مهمترین تحولات ژئوپلیتیک خاورمیانه در سال‌های اخیر بوده است. عادی سازی روابط اسرائیل و امارات تنها به حوزه سیاسی محدود نمانده، بلکه پیامدهای اقتصادی آن نیز به تدریج رخ می‌نماید. تاکنون دو طرف موافقتنامه اجتناب از مالیات مضاعف را امضا کردند و مدعی‌اند می‌تواند تا حدی به گشایش در روابط اقتصادی آنها کمک کنند. اما فراتر از این مهم ترین توافقی که ممکن است میان دو طرف صورت گیرد سرمایه‌گذاری ۱.۱ میلیارد دلاری امارات در میدان گازی تمر اسرائیل در مدیترانه شرقی است. ذخایر این میدان که در منطقه انحصاری اقتصادی اسرائیل قرار دارد حدود ۲۰۰ میلیارد متر مکعب برآورد شده است. توافق مهم دیگر دو طرف در حوزه صنایع پیشرفته صورت گرفته است. در این قالب امارات عربی متحده در پی استفاده از توانمندی شرکت‌های اسرائیلی به خصوص در حوزه صنایع پیشرفته است. به عبارت دیگر امارات عربی متحده می‌کوشد مزایای لجستیک خود را با توانمندی فناوریانه اسرائیل ترکیب نماید و در این حوزه خواستار همکاری در فناوری‌های غیر نظامی و نظامی است. از همین رو بر انجام پروژه‌های مشترک با شرکت‌های اسرائیلی تاکید کرده است. سازمان صنایع هوافضای اسرائیل اخیراً یادداشت تفاهمی با شرکت دولتی صنایع دفاعی امارات برای تولید تجهیزات ضد پهباد امضا کرده است. پهپادها در سال‌های اخیر به مهمترین عرصه رویارویی کشورها در منطقه بدل شده‌اند. پس از توافق امارات و اسرائیل تل آویو و دست از مخالفت خود برای انتقال جنگنده‌های اف ۳۵ ایالات متحده به امارات عربی متحده برداشت. افزون بر این امارات عربی متحده وعده سرمایه‌گذاری ۱۰ میلیارد دلاری در اسرائیل را داده است.

اما در عمل نخستین توافق دو طرف در حوزه انرژی با مشکلاتی مواجه شده است. توافق انتقال بخشی از نفت صادراتی امارات به اروپا از طریق خط لوله ای ۲۵۴ کیلومتری که بندر ایلات در دریای سرخ را به بندر اشکلون در مدیترانه متصل می‌کند و در ماه‌های اخیر اجرایی شد، به دلیل نگرانی از آثار زیست محیطی آن از سوی اسرائیل متوقف شده است. ظرفیت انتقال نفت این خط سالانه ۶۰ میلیون تن است. طرفداران محیط زیست که در دولت جدید اسرائیل از قدرت قابل توجهی برخوردارند با انتقال نفت از طریق این خط مخالفند و در مورد پیامدهای زیست محیطی آن هشدار می‌دهند. افزون بر این آنان محرمانه بودن مفاد این قرارداد را دلیل دیگری بر نگرانی می‌دانند. دولت جدید اسرائیل اجرایی شدن این توافق را موقتاً متوقف کرده و از سرگیری آن را منوط به انجام تحقیقات زیست محیطی نموده است.

۲-۳- تداوم تنش بر سر هیدروژمونی در شمال آفریقا

یکی دیگر از موضوعات مهم در اقتصاد سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا کوشش اتیوپی برای نیل به موقعیت هیدروژمون در آفریقا و مخالفت فزاینده مصر و طیفی از کشورهای عربی با این کوشش‌هاست. اتیوپی سد بزرگ رنسانس را بر روی نیل احداث کرده و در هفته‌های اخیر برای بار دوم آن را آبگیری نموده است. این سد قابلیت ذخیره ۲۵ میلیارد مترمکعب آب را در خود دارد. این میزان ذخیره آب نه تنها برای اتیوپی موقعیت ویژه‌ای به لحاظ کشاورزی فراهم می‌آورد بلکه آن را به یک هیدروژمون در آفریقا ارتقا می‌دهد. اتیوپی وعده داده از سال ۲۰۲۳ و با پایان یافتن پروژه‌های تولید برق آبی این سد، سالانه حدود ۵ هزار مگاوات برق به برخی کشورهای آفریقایی صادر کند.

مصر این اقدام را تهدیدی علیه امنیت اقتصادی و ملی خود می‌داند، تهدید به استفاده از زور نموده و خواستار مداخله شورای امنیت شده است. این کشور استدلال می‌کند که ۹۰ درصد منابع آبی مورد نیاز خود را از نیل تامین می‌کند و معیشت ۴۰ میلیون نفر از شهروندان این کشور به جریان آب نیل وابسته است. با آبگیری این سد امنیت آبی و زندگی بخش مهمی از جمعیت این کشور با ریسک‌های جدی مواجه می‌گردد. نشست شورای امنیت درباره این سد بدون نتیجه خاصی به پایان رسید. اعضای شورای امنیت تمایلی به طرفداری از مصر بروز نداده‌اند. مهمترین حامی مصر در این بحران عربستان است که اخیراً ۴۰ هزار از شهروندان اتیوپی که در این کشور مشغول به کار بودند را در راستای حمایت از قاهره و فشار بر اتیوپی از این کشور اخراج کرد. احتمالاً این بحران ژئواکونومیک تا آینده‌ای میان مدت در شمال آفریقا تداوم خواهد یافت.

۲-۴- داغ شدن دوباره موضوع خصوصی شدن صنعت برق عراق

کمبود برق یکی از چالش‌های کلیدی اقتصاد سیاسی عراق در یک دهه اخیر بوده است. این چالش بویژه در تابستان بروز و ظهور بیشتری دارد. برخی مناطق این کشور همچون بغداد و بخش‌های جنوبی ۹۰ درصد اوقات دچار مشکلاتی در تامین برق مورد نیاز مواجه‌اند. برخی از بخش‌های عراق که تامین برق آنها به بخش خصوصی سپرده شده کمتر به چنین مشکلاتی دچار می‌شوند. از این رو اخیراً در دولت عراق و پارلمان این کشور بحث خصوصی سازی صنعت برق بار دیگر مطرح شده است. خصوصی سازی این صنعت همواره مورد بحث و مناظره بوده است. ایده خصوصی سازی صنعت برق عراق از سال ۱۹۹۷ صورت قانون به خود گرفته اما هنوز اجرایی نشده است. در دوره حیدر العبادی ایده خصوصی سازی این صنعت در مراحل اولیه روند اجرایی با شکست مواجه شد. او مخالفین را متهم کرد که حدود دو سوم یارانه برق را دریافت می‌کنند و برای تداوم وضعیت رانتی، علیه خصوصی سازی برق شعار می‌دهند.

فرایند پیچیده و شکست خورده خصوصی‌سازی برق از یکسو و ناتوانی فزاینده دولت در تامین نیازها، شهروندان مجبورند برای تامین نیازهای خود به ژنراتورهای کوچک روی آورند. در وضعیت فعلی ۸۰ درصد نیازهای برق خانگی عراق از طریق ژنراتورهای کوچک تامین می‌شود.

به عبارت دیگر برق خانگی تا حد زیادی خصوصی‌سازی شده است. بر مبنای برآوردها در صورتی که حدود ۴۰ میلیارد دلار در بخش الکتریسیته سرمایه‌گذاری صورت گیرد، عراق در سال ۲۰۳۰ می‌تواند به طور کامل نیاز این کشور به برق سراسری را تامین نماید. مهمترین مشکل سیستم برق عراق در توزیع و انتقال آن است به گونه ای که ۵۹ درصد برق تولیدی این کشور در این مسیر تلف می‌شود یا به سرقت می‌رود. از سال ۲۰۰۸ تا کنون دولت عراق در مجموع حدود ۵۵ میلیارد دلار در قالب یارانه به این صنعت پرداخت کرده است، اما در دستیابی به درآمدهای این صنعت و تامین رضایت شهروندان ناکام بوده است. افزوده شدن سالانه یک میلیون نفر به جمعیت این کشور نیز بر دشواری‌های دولت عراق در این مسیر افزوده است. چشم‌انداز خصوصی‌سازی یا حل و فصل معضلات زیرساختی عراق در این حوزه چندان روشن نیست.